

*О.Злобіна,
доктор соціологічних наук*

МОЛОДЬ І ПОЛІТИКА: СОЦІОЛОГІЧНІ ПАРАДОКСИ ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

Проблеми участі української молоді в політичному процесі досить активно розробляються в українській соціології. Зокрема, можна згадати узагальнюючу статтю Є.Головахи, присвячену проблемам ставлення до влади та політичних орієнтацій української молоді [1]. Події 2004 р., активність молоді на Майдані поставили перед дослідниками нові проблеми, зокрема, дослідження політико-ідеологічної ідентифікації молоді, визначення векторів процесу політичної соціалізації молоді, аналіз інституціоналізації молодіжних рухів тощо [2; 3; 4]. Водночас аналіз проблеми молоді та політика в українському контексті потребує її зіставлення з проблемою молоді – політика в інших політичних контекстах, з'ясування того, як українські реалії співвідносяться з тим, що фіксується в соціологічних дослідженнях наших східних та західних сусідів. Завданням статті є спроба визначення головних ліній порівняння та окреслення можливих подальших шляхів розробки означеної проблематики.

Розглядаючи тему молоді і політика, слід звернути увагу на складність, а інколи й парадоксальність відносин, що формуються у цій площині. Ставлення до політики далеко не завжди адекватно відбивається у реальній політичній поведінці населення загалом і молоді зокрема. Соціологічні дослідження, проведені в різних країнах, свідчать, що високий рівень інтересу до політики не завжди забезпечує високу активність голосування, а високий рівень участі у виборах не обов'язково супроводжується довірою до політичних партій. Так, за даними порівняльного дослідження політичної поведінки молоді, проведеного у восьми

країнах ЄС¹, найбільший інтерес до політики зафіксовано серед молоді Німеччини, а найвищий рівень участі молоді у виборах спостерігається в Італії. Водночас найменший інтерес до політики виявила молодь Словаччини, а найнижчий рівень участі у голосуванні на виборах зафіксовано у Великій Британії.

За даними російського соціологічного дослідження, присвяченого аналізу соціально-політичної активності молоді², виявилось, що цікавляться політикою 40% респондентів, а участь у виборах брали лише 25%. Водночас за даними моніторингу Інституту соціології НАНУ 2005 р.³, участь у голосуванні у третьому (додатковому) турі президентських виборів 2004 р. взяли 80,4% представників групи молоді, яка зазначила, що зовсім не цікавиться політикою. Ще одним виявом суперечливості відносин молоді та політики, характерним для української молоді, є поєднання порівняно високого інтересу до політичних подій та явищ у суспільстві й високої електоральної активності з низькими показниками іншої політичної участі (у молодіжних громадсько-політичних організаціях, у підготовці та проведенні передвиборних кампаній) [5].

Парадоксальним є і поєднання загалом високої участі у виборах і водночас високої недовіри до обраного політичного органу. Соціологічні дослідження у Франції засвідчили, що 95% молоді від 18 до 24 років визнають участь

---

¹ Дослідження проведено у 2005 р. у восьми країнах (Австрія, Франція, Німеччина, Велика Британія, Італія, Естонія, Словаччина та Фінляндія). Повний звіт Political Participation of Young People in Europe – Development of Indicators for Comparative Research in the European Union (EUYOUPART) розміщено на сайті http://www.sora.at/images/doku/euyoupart_finalcomparativereport.pdf

² Дві хвили опитування проведено у 2005 р. (опитано 1866 осіб) та 2006 р. (опитано 2856 осіб) на основі репрезентативної загальноросійської вибірки молоді у віці від 16 до 24 років. Наводяться дані по першій хвилі. Див.: <http://www.politeia.ru/seminar.php?2006-05-25>

³ Опитування здійснюється щорічно фірмою “TNS-Ukraine”. Опитується 1800 респондентів, вибірка репрезентує населення України за ознаками статі, віку, освіти, місця проживання, регіону.

у голосуванні обов'язковою, водночас молодь демонструє високий рівень недовіри до політичних партій (58% їм не довіряє, 43% не знають за кого голосувати, зазначаючи, що вони не поділяють поглядів ані правих, ані лівих) [6]. Така тенденція фіксується і поміж молодих українців⁴. За даними опитування Фонду “Демократичні ініціативи” 2006 р., участь у голосуванні на виборах до Верховної Ради взяли 79,2% молоді віком до 30 років. Більше половини з них (55,6%) не довіряють обраній Верховній Раді України.

Однією з ключових проблем дослідницького поля “молодь і політика” є з'ясування причин відмови молоді від участі в політичному процесі. Зокрема, Джед Ібсен, один із лідерів світового молодіжного руху, який професійно займається проблемами політичної активності молоді, визначає три найтипівіші причини відмови молодих людей від участі у політичному процесі [7]. По-перше, це сумніви щодо ефективності самого політичного процесу, його здатності безпосередньо впливати на поліпшення реального життя людей, а також слабе розуміння того, як політичні платформи кандидатів можуть вплинути на їх повсякденне життя. По-друге, сумніви щодо здатності бути повноцінним учасником політичного процесу. Молоді люди відчують власну невідготовленість, слабку поінформованість щодо політичних програм партій та кандидатів, що спричиняє невпевненість у здатності прийняти відповідальне рішення. По-третє, відсутність повноцінного діалогу між молоддю і політиками, які не звертаються спеціально до молоді аудиторії, зважаючи на те, що молодь від 18 до 25 років є найпасивнішою частиною електорату. Як наслідок, виникає зачароване коло: кандидати нехтують молоддю, тому що вона не ходить на вибори, а молодь не голосує, тому що політики не акцентують на тих проблемах, які їй дійсно хвилюють.

---

⁴ Опитування здійснено фірмою “Юкрейніан соціолоджі сервіс” у червні 2006 р. Опитано 2010 респондентів, вибірка репрезентує населення України за ознаками статі, віку, освіти, місця проживання, регіону.

Якщо розглянути дію цих чинників на українському ґрунті, можна побачити, що зазначені Іпсеном феномени не завжди присутні в Україні. Наприклад, перша із зазначених ним причин ґрунтується на тезі, що нинішнє молоде покоління є поколінням волонтерів: три чверті молоді (йдеться про американців) до закінчення коледжу займалися тим чи іншим видом діяльності на добровільній основі. Оскільки волонтерська робота дає змогу бачити результати своєї праці безпосередньо, молодь має досвід реального розв'язання проблем на місцевому рівні. Політики ж в її уявленні тільки говорять, а не роблять конкретних речей. Подібна тенденція спостерігається і в країнах Європейського Союзу. Так, за даними порівняльного дослідження політичної поведінки молоді, проведеного у восьми країнах ЄС, роботу у волонтерських організаціях молодь вважає ефективнішою, ніж у політичних партіях [8].

Однак в Україні досвід безпосередньої участі у волонтерській діяльності мають менше чверті молодих людей. Зокрема, за даними всеукраїнського опитування Фонду “Демократичні ініціативи” 2006 р. на запитання *“Чи надавали Ви протягом останнього року якусь благодійну допомогу людям або організаціям, які мали в цьому потребу?”* ствердно відповіли 23,9% респондентів віком до 30 років. Невисокою є й готовність брати участь у такій діяльності. За даними моніторингу Інституту соціології НАНУ 2006 р., висловили згоду допомагати на безоплатній основі хворим та інвалідам 20% молоді до 30 років, допомагати бідним погодилися б 29,9%, брати участь в організації відпочинку та дозвілля на безоплатній основі згодні лише 15,2% молодих людей, брати участь в охороні правопорядку – 9,2%. За цими даними виразно проглядається прагматичність орієнтацій української молоді, яка визначає і рівень її політичної активності. Так, дослідження причин участі молоді у громадсько-політичних заходах засвідчує, що серед студентів переважає високий рівень інструментальної мотивації політичної участі: 80% опитаних серед можливих причин назвали бажання зробити кар'єру, налагодити

ширші корисні зв'язки, матеріальне благополуччя [9]. При цьому слід пам'ятати, що йдеться лише про готовність, а не про реальні дії. Наприклад, фактично участь в екологічному русі, за даними того ж опитування, беруть в Україні 0,9% опитаних, а серед молоді до 25 років таких не виявилося зовсім.

Отже, теза Іпсена про те, що причиною пасивності молоді у політичному процесі є суперечність між її реальним досвідом розв'язання життєвих проблем у безпосередньому оточенні та відсутністю такого безпосереднього впливу на реальне життя політичних програм і передвиборних обіцянок, не може бути прикладена до української молоді, зважаючи на її низьку участь у волонтерській діяльності.

Наступна теза Іпсена про обмеженість участі молоді в політичному процесі внаслідок її недостатньої поінформованості, на основі чого формується невпевненість у здатності прийняття обґрунтованого рішення, також належить до надто загальних. Зокрема, якщо звернутися до даних порівняльного дослідження, проведеного серед студентів та підлітків 28 країн світу на замовлення Міжнародної асоціації успішності освіти (IEA) у другій половині 1990-х років [10], виявляється, що в частині країн-учасниць (Кіпр, Колумбія, Греція, Румунія, Словаччина) самооцінка власної політичної компетентності студентської молоді виявилася вищою за середню, водночас серед країн, де вона найнижче оцінила свою політичну компетентність, опинилися Данія, Фінляндія, Швеція, Велика Британія, Норвегія, Швейцарія, Португалія, Словенія, Естонія та Угорщина.

Що ж до українських політичних реалій, то тут проблеми недостатньої поінформованості молоді щодо виборного процесу фактично не існує. Зокрема, за даними Фонду "Демократичні ініціативи" 2006 р., на запитання "*Чи вистачило Вам потрібної інформації, щоб обрати партію (блок)*", ствердно відповіли 79,9% респондентів до 30 років, тоді як у старших вікових групах (30–54 та 55 і вище) таких респондентів виявилось навіть менше – 74,6%. При цьому частка тих, хто зробив свій політичний вибір в останній

момент (безпосередньо на виборчій дільниці) або в останній тиждень перед виборами, в усіх вікових групах становила близько 5%.

Якщо проаналізувати чинники, на основі яких молодь формує свій політичний вибір, виявляється, що це рішення має переважно обґрунтований характер і приймається свідомо. Причому відмінностей у способах формування політичного вибору між представниками різних вікових груп також практично немає (табл.1).

Таблиця 1

**Чинники формування рішення про голосування
за певну політичну силу (2006, %)**

<i>Чинники вибору</i>	<i>До 30 років</i>	<i>Від 30 до 54 років</i>	<i>55 і старші</i>
Знав, за кого буду голосувати ще до початку виборів	53,1	54,6	66,0
Ознайомився з програмними матеріалами	20,2	16,0	17,8
Орієнтувався на лідерів	20,4	20,1	17,4
Спостерігав за дебатами партій у ЗМІ	13,9	15,0	11,0
Просив поради у людей, яким довіряю	3,5	3,3	3,5
Зробив вибір навмання	1,1	0,7	0,8
Ходив на зустрічі з лідерами партії (блоку)	3,0	2,2	3,5

Як бачимо, більше половини представників усіх вікових груп визначилися із своїм вибором ще до початку виборчої кампанії. Решта ж робила свій вибір саме на основі інформаційних джерел, не покладаючись на сторонню думку або спонтанне рішення.

До речі, дані опитування свідчать і про те, що у співвідношенні раціональних та емоційних чинників вибору, яке у процесі політичного вибору визначається орієнтацією переважно на програму партії (блоку) чи на особистісні якості лідера, відмінностей між молодшою і старшими віковими групами не спостерігається (табл. 2).

Таблиця 2

**Співвідношення раціональних та емоційних чинників
політичного вибору (2006, %)**

<i>Емоційні та раціональні чинники вибору</i>	<i>До 30 років</i>	<i>Від 30 до 54 років</i>	<i>55 і старші</i>
Для мене мали значення лише особистісні якості лідера	16,1	17,9	16,0
В першу чергу орієнтувався на якості лідера, але на програму партії (блоку) також звертав увагу	39,1	38,3	37,2
Головне значення мала програма партії (блоку), проте якості лідера також мали значення	36,9	35,2	36,8
Мала значення лише програма партії (блоку)	5,5	4,2	4,4
Важко сказати	2,5	4,4	5,6

В усіх вікових групах суто раціональний вибір представлений найменше, суто емоційний поширений частіше, але також фіксується у порівняно незначній частині населення, а переважає поєднання емоційного та раціонального з акцентом на перший або другий чинник. Ці дані досить важливі, оскільки дають можливість констатувати, що традиційний для молоді механізм формування поведінкових орієнтацій через ідентифікацію з “кумиром”, “лідером”, “зіркою” як об’єктом захоплення і джерелом наслідування, не діє в сучасному українському політичному просторі, хоча політичні лідери, безумовно, можуть виконувати таку функцію (згадаймо, приміром, Че Гевару). Якщо проаналізувати дані стосовно оцінних орієнтацій респондентів, то виявляється, що диспозиції молоді практично не відрізняються від диспозицій представників інших вікових груп, причому поміж головних чинників оцінки політика суто особистісні якості (вольові та інтелектуальні) практично не представлені (табл. 3)⁵. В оцінці політика

⁵ Опитування фірми “Юкрейніан соціолоджі сервіс”, грудень 2005 р. Опитано 16186 респондентів, вибірка репрезентує населення України за ознаками статі, віку, освіти, місця проживання, регіону.

переважає орієнтація на функцію, а не на особистість. Оцінюється насамперед зміст діяльності – готовність захищати інтереси виборців та способи здійснення функції – “успішно”, “відповідально”, “чесно”. Решта чинників не вважається суттєвими. До речі, дослідження ідеального образу політичного лідера в уявленнях українських студентів, в якому найважливіші якості називалися безпосередньо респондентами, засвідчили, що найчастіше називаються саме такі особистісні риси, як чесність та відповідальність [11].

Таблиця 3

**Пріоритетні чинники оцінки
політика молоддю до 30 років (2005)**

<i>Чинники вибору</i>	<i>% до тих, що відповіли, N=3665</i>
Готовність захищати інтереси таких людей, як Ви	21,6
Успішність попередньої діяльності	21,1
Відповідальність, вірність своєму слову та обіцянкам	21,2
Чесність, некорумпованість	15,9
Належність до політичної сили, яку Ви підтримуєте	3,5
Державницька позиція	3,5
Вольові якості, мужність	3,4
Інтелектуальні якості, висока культура	2,4
Важко сказати	6,9

Проте оцінка політика загалом і оцінка реального політика досить різні речі. Коли респонденти бачать перед собою не функцію, а людину, яка її виконує, образ формується з урахуванням усіх тих компонентів, які до того відкидалися як несуттєві⁶. Зокрема, оцінюючи позитивні

⁶ Далі наводяться дані опитування фірми “Юкрейніан соціолоджі сервіс”, липень 2007 р. Опитано 3996 респондентів, вибірка репрезентує населення України за ознаками статі, віку, освіти, місця проживання, регіону.

якості Юлії Тимошенко, молоді люди найчастіше зазначали, що вона “дуже розумна жінка” (30%) та “сильна особистість” (27,3%), водночас те, що вона була ефективним прем’єром, відмітили лише 14,6% опитаних. Проте “функціональна” складова в оцінці образу Ю.Тимошенко поєднувалась радше не з її досягненнями в сфері управління економікою, а з очікуваннями щодо здатності обстоювати інтереси виборців. Так, справжнім лідером її бачили 16,3% молодих респондентів, 15,5% вважали, що вона людина, яка здатна навести лад у державі, 9,4% сприймали її як непримиренного борця з олігархами, 8,6% зазначали, що вона послідовно обстоює цінності Майдану. Отже, особистісні якості у поєднанні із функціональними створили підґрунтя для високих очікувань щодо позитивних наслідків для виборців голосування за цього політика.

Натомість серед позитивних рис В.Януковича найчастіше називалося те, що він “сильна, вольова людина”, а от “розумною та врівноваженою людиною” його вважали лише 7,3% молодих респондентів. Водночас ефективним прем’єром напередодні позачергових парламентських виборів його називали 19,5% опитаних, вважали, що він розуміє, чого хочуть люди і обстоює їх інтереси 10,9%. Слід зауважити, що загальнонаціональним лідером бачили В.Януковича 10,6% молоді, а Ю.Тимошенко – 11,6%, а як наступного прем’єра їх хотіли б побачити 30% проти 23,4% відповідно.

Наголосимо, що усі наведені результати стосовно як оцінки політиків загалом, так і оцінки конкретних політичних діячів досить подібні в усіх вікових групах, що свідчить про активне занурення населення країни у політичний процес, який залучає молодь так само, як і решту населення. Загалом, розглядаючи проблему молодь і політика, варто, на нашу думку, скоріше розглядати молодь не як особливу групу, яку відрізняють суто специфічні проблеми та інтереси, а як групу, що фокусує загальні проблеми суспільства. І в цьому контексті тезу Іпсена про те, що політики не акцентують на тих проблемах, які дійсно

хвилюють молодь, а вона відповідно нехтує участю у виборах, слід дещо трансформувати. Вочевидь молодь не протиставляє свої проблеми проблемам решти вікових груп, а концентрується на власній специфіці розв'язання загальних проблем: працевлаштування, отримання житла, набуття освіти тощо.

Якщо проаналізувати думку населення стосовно того, які проблеми мають бути у центрі виборної кампанії, позицію партій і блоків з яких питань люди хотіли б почути, можна констатувати, що інтереси молоді переважно збігаються з інтересами решти населення, пріоритети розташовані в однаковому порядку і суттєва відмінність спостерігається лише у трьох моментах (табл. 4).

Насамперед це стосується специфічних вікових проблем, а саме, забезпечення доступу молоді до вищої освіти, що цікавить 30,9% молодих респондентів і лише 16,7% у старших вікових групах. Істотна відмінність спостерігається і стосовно проблеми охорони материнства і дитинства. Вона цікавить 26,6% молоді і 16,8% решти опитаних. Натомість молодь менше цікавить проблема пенсійної реформи, яка досить актуальна для населення старшого віку (18,8% проти 36,6% у зазначених вікових групах). Водночас на першому місці серед названих респондентами проблем – проблема безробіття, яка особливо нагальна для молоді (63,4%), але досить важлива і для решти населення (57,2%)⁷.

Відтак специфічною проблемою молоді є скоріше не особливості її проблем як такі, а особливості ставлення до цієї вікової групи. Молодь концентрує загальнолюдську проблему поваги до особистості, проблеми цієї групи не просто слід вирішувати, з нею слід рахуватися як з повноправним учасником соціально-політичного процесу. І тут виникає ще одна важлива проблема, притаманна насам-

---

⁷ Опитування фірми “Юкрейніан соціолоджі сервіс”, грудень 2005 р. Опитано 16186 респондентів, вибірка репрезентує населення України за ознаками статі, віку, освіти, місця проживання, регіону.

перед українському політичному простору. Йдеться про те, що “поглинання” молоді політичними подіями, яке підтверджується усіма даними соціологічних опитувань, спричиняє відтворення в молодіжному середовищі регіонального політичного протистояння.

Таблиця 4

Пріоритети виборної кампанії на думку населення (%)

<i>Пріоритетні проблеми</i>	<i>Молодь до 30 років</i>	<i>Решта опитаних</i>
Подолання безробіття	63,4*	57,2
Подолання кризи у економіці, економічне зростання	57,2	55,7
Підвищення загального рівня зарплат, пенсій, стипендій	57,0	58,3
Поліпшення медичного обслуговування	46,6*	53,2
Зниження цін на продукти і товари першої необхідності	38,9*	42,9
Боротьба із злочинністю	35,5	34,4
Зменшення плати за квартиру та комунальні послуги	34,2	36,4
Соціальний захист малозабезпечених	33,9*	40,3
Забезпечення доступу молоді до вищої освіти	30,9*	16,7
Боротьба з корупцією	29,2	27,8
Земельна реформа, підтримка сільського господарства	27,0*	32,8
Охорона материнства та дитинства	26,6*	16,8
Підтримка вітчизняного виробника	25,3	22,7
Зниження рівня соціального розшарування у суспільстві на бідних і багатих	19,0	20,9
Розв’язання екологічних проблем, охорона природи	19,0*	15,9
Пенсійна реформа	18,8*	36,6
Удосконалення податкової системи	18,6	16,1
Освітня реформа, вдосконалення шкільної освіти	16,1*	11,2
Повернення втрачених заощаджень з Ощадбанку	15,7*	32,6
Подолання моральної кризи у суспільстві	10,9	10,2
Розвиток фізичної культури та спорту	10,3*	4,0
Забезпечення прав і свобод людини	10,2	7,1
Розвиток демократії у суспільстві, можливість для людей впливати на владу	10,0	7,7
Підтримка національної культури та української мови	9,2	7,1

Продовження таблиці 4

<i>Пріоритетні проблеми</i>	<i>Молодь до 30 років</i>	<i>Решта опитаних</i>
Боротьба з олігархами	8,4	9,5
Вступ України до Єдиного економічного простору з Росією, Білоруссю і Казахстаном	8,3	10,9
Повернення у державну власність незаконно приватизованих підприємств	8,1	9,7
Статус російської мови в Україні	8,0	8,3
Реформування політичної системи, адміністративна реформа	8,0	7,6
Забезпечення свободи слова	7,4	5,0
Вступ України до ЄС	5,4	3,9
Надання регіонам, місцевій владі більших повноважень	4,2	5,0
Вступ України до НАТО	2,4	2,0
Подолання конфлікту релігійних конфесій	1,9	2,5

* Різниця в рядку значуща на рівні 1%.

Регіональні політичні пріоритети молоді чітко відтворюють загальну ситуацію в країні. Наприклад, якщо на Заході вважають, що Україні потрібно вступити до ЄС 57,8% молодих респондентів, то в Донбасі таких лише 17,5%. Така поляризація фіксується стосовно усіх політичних орієнтирів і пріоритетів і відтворюється у політичній активності молоді. На Заході 49,2% респондентів віком до 30 років брали участь у акціях на підтримку В.Ющенка, а в Донбасі 40,5% брали участь у таких саме акціях на підтримку В.Януковича. А оскільки молодь є потенційними “рядовими” усіх політичних протистоянь, наслідки її активного використання політичними противниками можуть бути досить небезпечними. Навіть не особливо задекларована готовність молоді до участі в активних політичних діях не може розглядатися як підґрунтя до оцінки протестного потенціалу молоді як невисокого. Відомо, що цей потенціал часто визначається насамперед не кількістю, а активністю учасників протистоянь. Молодь

завжди є ресурсом для старшого покоління еліт, тож політична мобілізація молоді в сучасних українських умовах потребує вельми відповідального ставлення з боку основних політичних сил.

Література

1. Головаха Є.І. Ставлення до влади і політичний вибір молоді України // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2002. – №1.
2. Руженцева В.І. Політико-ідеологічні ідентифікації українського студентства: фактори впливу // Український соціум. – 2004. – №1.
3. Пробийголова Н. Деякі тенденції процесу політичної соціалізації молоді // Політичний менеджмент. – 2005. – №4.
4. Барабаш В.В. Інституціоналізація молодіжних рухів в Україні // Політичний менеджмент. – 2004. – №3.
5. Білик М. Особливості формування політичної культури сучасної молоді // Соціальна психологія. – 2004. – №6.
6. Молодежь и политика: больше никогда вместе? // <http://www.humanite-porusski.com/spip.php?article464>.
7. Ипсен Дж. Молодежь и политика // <http://www.index.org.ru/journal/23/ipsen23.html>.
8. *Political Participation of Young People in Europe – Development of Indicators for Comparative Research in the European Union (EUYOUPART)* http://www.sora.at/images/doku/euyoupart_final_comparativereport.pdf.
9. Дембицька Н. Когнітивний аспект політичної свідомості нового покоління // Соціальна психологія. – 2003. – №1.
10. Хафстедт В., Барбер К., Торни-Перт Ю. Социальные настроения студентов и подростков и ожидаемое политическое участие: новые измерения // http://dialogs.org.ua/crossroad_full.php?m_id=9375.
11. Грабовська С. Ідеальний політичний лідер в уяві студентів // Соціальна психологія. – 2006. – №4.